नेपालभाषा पत्रिका
(रजत जयन्ती परिशिष्टाङ्क)
दँ २६, ल्याः १, ञलागा पारू, नेसं ११००, २०३७ आश्विन ९

नेपाल खँग्वःया व्युत्पत्ति : छपुलु

— डा० कमलप्रकाश मल्ल

१. नेपाल खँग्वः

नेपाल खँग्वः गुलि पुलांगु खः कोजीक धाय् थाकु । भारतया प्राचीन वाङमयस थ्व खँग्वः दुर्लभ मखु । कौटिल्यया **अर्थशास्त्र, महाभारत**, मेमेगु हिन्दू पुराण, बौद्ध वाङमय व जैन ग्रन्थय् **नेपाल** शब्दया प्रयोग जूगु दु । तर थ्व ज्वलंया लिधंसाय् **नेपाल** खँग्वःया ऐतिहासिकता क्वछिइ मछि । छाय् धाःसा भारतया प्राचीन वाङमयया निश्चित तिथिमिति (absolute chronology) छुं मदु । कौटिल्यया **अर्थशास्त्र**यात गुह्म' विद्वान्‌पिसं इस्वी सम्वत् पूर्व ३२१ या खः धाःसा गुह्मसिनं सन् ४०० पाखेया जक धैगु खँ क्वछ्यूगु दु । ऐतिहासिक दृष्टिकोणं दकलय् ह्लापां **नेपाल** खँग्वः भारतीय ज्वलनय् उल्लेख जूगु प्रामाणिक दसि खः—समुद्रगुप्तया (सन् ३५०–३७५) प्रयागया प्रशस्तिइ । थुकिइ नेपालयात पूर्वय् कामरूप (आसाम) व पश्चिमय् कर्तृपुर (कुमाउँ) या दथुइ च्वंगु प्रत्यन्त (सलामी पुलीगु) देशया रूपय् उल्लेख जूगु दु । नेपालय् दुनेया ऐतिहासिक ज्वलंया खँह्लाय्‌गु खःसा दकलय् ह्लापां थ्व देशयात **नेपाल** धकाः उल्लेख जूगु अभिलेख खः भीमार्जुनदेव+विष्णुगुप्तया लगं, यङ्गाःहितिया मानदेव सम्वत् ६४ [इस्वी सन् ६४०] या अभिलेख । थुकिइ **कुशली भविष्यतो नेपाल (भूभु) जो** [लिपा जुइपिं नेपालया जुजुपिनि भिंतुना] धैगु व्यहोरा दुथ्याकातःगु दु । थन लुमंके बहःगु खँ छु धाःसा थ्व स्वयाः १३० दँ न्ह्यः शक सम्वत् ४३४ [इस्वी सन् ५१२] स लिच्छवि जुजु वसन्तदेवं थलिस्था यानातःगु छगू अभिलेखय्

स्वस्ति नैपालेभ्यः [**नेपाल** शब्दया सम्प्रदान कारक व वहुवचन रूप]
[=**नेपाल**–पिनि कल्याण जुइमा]

धैगु व्यहोरा छ्यलातःगु दु । थ्व अभिलेख चन्द्रागिरी तँ क्वसं च्वंगु चिधंगु उपत्यका तिस्तुङ धैगु थासय् दु । पाय्‌छि व हे थासय् सच्छि दँति लिपा अंशुवर्मा पलिस्था यानातगु निगू अभिलेखय् नं व हे व्यहोरा छ्यलातगु दु । थुकि निता खँ क्वछिइ ज्यू :

१. इस्वी सम्वत्या प्यंगू सदीया उत्तरार्ध पाखे **नेपाल** धैगु खँग्व: एक वचनय् देशया अर्थय् छ्यलात:गु खनेदु ।

२. सन् ५१२–६०७ पाखे **नेपाल** धैगु खँग्व: वहुवचनय् छु निश्चित जातियात सम्बोधन याना: छ्यलात:गु दु । थ्व जाति इस्वी सम्वत्या खुगूगु–न्हय्गूगु सदी पाखे तिस्तुङ उपत्यकाय् बसोबास यानाच्वंगु खनेदु ।

२. **नेपाल** खँग्व:या व्युत्पत्ति : मतमतान्तर

थौंतकया दुने **नेपाल** खँग्व:या प्यंगू कथंया व्युपत्ति प्रस्तावित जुइ धुंकूगु दु । थ्व प्यंगुलिं प्रस्तावया सार थ:—

१. आर्य

क. संस्कृत व्युत्पत्ति

१. **ने+पाल** (ने मुनि पालन यानातगु देश जूगुलिं **नेपाल**— परम्परागत व **नेपाल महात्म्य** ।

२. **निप+आल** (**निप**=उपत्यका; **आल**=छें—क्रिश्चन लाशन, १८६६; शाफर, १९५४)

३. **नेप+आल** (**नेप** नांह्म आदिम साप्रूया छें; धनवज्र वज्राचार्यजुया मौखिक व्याख्या; **गोपालराजवंशावली**, पौ १७ (क) क्वो ५)

ख. प्राकृत

१. **निप+आल**=नैपाल—प्राकृत **नेवाल**—संस्कृत **नेपाल**—**नेबाल** —पूर्वी हिन्दीइ **नेवार** (वर्टन–पेज, १९५४)

२. अनार्य

क. सँय्

१. *Gnas* (ने)+*bal*; **ने** = छें, **बाल** = तँय् । तँय्या छ्ये (अष्टिन वादल, १८९३; सुनीति कुमार च्यातर्जी, १९५०)

ख. किरात (Tibeto-Burman)

१. **नेपार**—संस्कृत **नेपाल** व प्राकृत **नेबार**—**नेवार** (नेपार= नेपा:गा:या आदिबासी किरात समुदाय (बाबुराम आचार्य, २००९)

२. **ने+पाल** (ने=दथु; पाल=समथर थाय्) (रमापतिराज शर्मा, १०९९)

थुकिइ मध्यय् पाठ्यपुस्तकय् प्रचलितगु व्युत्पत्ति ख: **ने+पाल** अर्थात् ने मुनि पालन यानातगु देश जूगुलिं **नेपाल** धैगु नां च्वंगु ख: । ने मुनि यक्षमल्लकालीन गजपति धैह्म छह्म लेखकया उर्वर तर भद्दा कल्पनाया मचा ख: धैगु दसि क्वय् वियागु उद्धारणं यच्चुक सीदु

> पूर्व्वम् यन्मुनिना सुपालित मही ने नाम ध्ययेनसा नेपालेति
> च संज्ञीता मुनि जनैस्तत्रापि रम्यापुरी नाम् नेयम् ललितपुरी
> गजपति विरचित् **चतुराङ्क महाभारत नाटक**
> [राष्ट्रिय अभिलेखालय, लगत प्रथम ४४६]

बर्टन–पेजं धयादीथेतु

> *Ne* is no known Sanskrit word, still less a proper name.
> [Burton-Page, 1954 : 595]

अय्धका: संस्कृत व्युत्पत्तिया पक्षपाति विद्वान्पिं मदुगु मखु । छगू उल्लेखनीय धापू ख: रबर्ट शाफरया

> *Nipa* by vriddhi of the first vowel, became *naipa*, referring to the people of *nipa*, just as we have *Saurastra* from Surastra, etc. And Skt. *ai*, as a general rule, became Prakrit *e*. So the first part of *Nepala* is phonetically quite regular as a derivative of *nipa* [low lying valley.]
> [Shafer, 1954 : 137]

थुकी **नेपाल** खँग्व:या छगू अंशया व्याख्या जूसां **नेपाल** खँग्व:या पुवंगु व्याख्या मजुल । इस्वी सम्वत्या खुगूगु–न्हय्गूगु सदीया नेपा:गाया शासकपिसं थ्व गालं पिनेसं च्वंगु ब:धंगु तिस्तुङ्ग उपत्यकाय्च्वंपि छथ्व:–छपुच: मनूतय्त छाय् **स्वस्ति नैपालेभ्य:** धका: सम्बोधन या:गु ख: शाफरया व्याख्यां स्पष्ट मजू । यदि आर्य वाय् संस्कृत व्युत्पत्ति हे मा: धैगु ख:सा कल्पना याय्गु थाय् यकों दु । दसि कथं **गोपालराजवंशावलीइ नेप** नांदुह्म आदिम सापूया उल्लेख जूगु दु । आदिम सापू **नेप** या **आल** (छें) जूगुलिं **नेपाल** धा:सां मज्यूगु मखु । छुं मखुसां ने मुनि स्वया: नेप सापू यथार्थ नाप गाकं सत्ती । वंशावलीकारयातनं न्याय जुल; अनुश्रुतियातनं थाय् दत ।

३. नेपाल खँग्व: : अनार्य खँग्व:

नेपाल खँग्व:या थौंतक आर्य भाय् [Indo-Aryan] या लिधंसाय् व्युत्पत्ति क्वछिइ मफुनि । थ्व शताब्दिया शुरुइ फ्रान्सया आचार्य सिल्वाँ लेवि च्व:गु दु—

> Either *newara* derives its origin from the word *nepala*, or that Nepal owes, on the contrary, her name to a Sanskrit adaptation of the local ethnic [group].

[Levi, 1905 : 222–223]

अथेहेतुं आर्य भाषाया प्रकाण्ड विद्वान् प्राध्यापक टर्नरया **नेपाली शब्दकोशय्** च्वयातःगु दु

> **नेपाल** Nepal, Singular, the country of Nepal; cf. late Sanskrit *nepala* singular the country, plural its people; this may be a sanskritization of *newara*, or the latter may be a later (Eastern Hindi or Bihari) form of *nepala*......

[Turner, 1931 : 355]

सिल्वाँ लेवि छथाय् स्पष्ट स्वीकार यानातःगु दु

> The name Nepal, *Nepala*, despite its Sanskrit appearance, does not lend itself to a satisfactory etymological explanation......

[Levi, 1905, Vol 2 : 66]

आर्य–भाषाविद्पिगु दथुइ थ्व अनिश्चितता अस्वाभाविक मखु । नेपालया प्राचीन इतिहास पाखे छक्वः मिखा ब्वःसा स्पष्ट जू—लिच्छवि जुजुपिसं अभिलेख–रचनाय् संस्कृत भाय् छ्यलातःसां संस्कृत इमिगु मातृभाषा मखु, न नेपाःगाःया जन–भाषा खः । थ्व छथ्वः–छपुचःचा विद्वान् वर्गय् सीमितगु शास्त्रीय भाय् खः । ब्राह्मणवादया उदय लिसेंतु संस्कृत लायकू व अभिजात्य वर्गय् सम्मानित भाय् जुल । तर लिच्छवि जुजुपिं व थनया प्रभावशाली वर्ग (Elite) पिनि मातृभाषा अर्ध- मागधी वाय् मेगू गुगु पूर्वीय प्राकृतया छगू भाषिका जुइ फु । इस्वी सम्वत्या छगूगु वा निगूगु सदी जःखः थन थ्यंकःवःपिं थुपिं संख्यात्मक दृष्टिकोणनं उलि मदु जुइ । दक्षिणं वःपिं लिच्छवि जक मखु वृज्जि, शाक्य, कोलि, मल्ल, वर्मण, व गुप्त आदि सीमित अभिजात्य वर्गया भासं नेपाःगाःया पुलां पुलांगु नां, थनया थाय्–बाय्या नां च्वनीगु उलि सम्भव मजू गुलि थन नेपाःगाःया आदिवासीपिंगु भासं च्वनीगु सम्भव जू ।

लिच्छवि–कालया २०० गूति अभिलेखय् २५० गू थाय्या नां दुथ्याःगु दु । उकी २०० गूति नां स्थानीय किरात–भासं जक वःगु खने दु ! थुकीनं संस्कृतं च्वंगु थाय्–वाय्या नां उलि स्थान–सापेक्ष खने मदु— **नवगृह, हस्तिमार्ग, हिम नदी** थें जाःगु हे उपो दु । थुकें यच्चुक सीदु थनया शासक, पुरोहित व प्रभावशाली वर्गं संस्कृत प्रयोग याःसां, इमिसं प्राकृत नवाःसां थन नेपाःगाःया जनसाधारणं मेगु हे भाय् नवाइगु; थुपि मेगु हे नस्लया जाति खः । अभिलेखय् खने दुगु छथी नां अनार्य व्युत्पत्तिया खँग्वःत संस्कृतीकरण यानाः संस्कृत अभिलेखया पाठय् दुथ्याका तःगु दु । गथेकि **यल–यूपग्राम; चँगु–दोलाशिखर; न्ह्वखु–बाग्मती** इत्यादि । उकें **नेपाल** शब्दनं संस्कृत अभिलेखया सन्दर्भय् वय्वंतु व शब्दया व्युत्पत्ति संस्कृतं हे जुइमाः, वाय् आर्य भासं हे छ्याय् फइ धैगु खँ मदु ।

४. नेपाल खँग्वःया अर्थ

सम्प्रदान कारक बहुवचनय् **नेपालेभ्यः** धैगु शब्द लिच्छवि अभिलेखय् वःगु दु धैगु खं ह्लापा हेतुं जुइ धुंकल । लुमंके वहःगु खँ छु धाःसा लिच्छवि कालया थ्यंमथ्यं २०० गू अभिलेखय् खालि ३ गूलि जक **स्वस्ति नैपालेभ्यः** धैगु व्यहोरा खनेदु । थ्व स्वंगू अभिलेखय्नं निगूला व हे छगू थासय्—तिस्तुङ्ग गाँया स्कूलया न्ह्यनेसं च्वंगु ख्यलय् पलिस्था यानातःगु दु । मेगु छगू अभिलेख तिस्तुङ्ग १/२ माइल उत्तर–पूर्व पाखे च्वंगु भट्टवाल धैगु थासय् दु । थ्व स्वंगुलि अभिलेखया तिथिमिति, संस्थापक व तयातःगु थाय् खः—

मिति	**संस्थापक**	**थाय्**
शक सम्वत् ४३४	वसन्तदेव	तिस्तुङ्ग, गाँया स्कूल न्ह्यनेसंया ख्यः
अस्पष्ट	अंशुवर्मा	तिस्तुङ्ग, गाँया स्कूल न्ह्यनेसंया ख्यः
मानदेव सम्वत् ३१	अंशुवर्मा	भट्टवाल, तिस्तुङ्ग १/२ माइल उत्तर–पूर्व

२०० गूति लिच्छविकालीन अभिलेखय् थ्व स्वंगूलिइ जक **स्वस्ति नैपालेभ्यः** धैगु सम्बोधन छ्याय् जुल धैगु विषयस लिच्छविकालीन इतिहास–विद् धनवज्र वज्राचार्यजुया धापू न्यने बहः जू—

> उपत्यका भित्रै अहिलेसम्म पाइएका अभिलेखमा भने यसरी 'स्वस्ति नैपालेभ्यः' भनी शुरु गरिएको पाईंदैन । यसबाट उपत्यका बहिरका जनतामा पनि "हामी नेपाली हौं" भन्ने भावना जागोस्; "पौर र जानपद" मा भेदभावको वातावरण नरहोस् भन्ने उदेश्यले उपत्यका बाहिरका अभिलेखमा "नेपाली मात्रको कल्याण होस्" भन्ने घोषणा अङ्कित गर्ने प्रथा चलेको

बुझिन्छ । यसबाट त्यस बेलाको राष्ट्रिय भावनाको झलक हामी पाउँछौं । लिच्छवि कालमा उपत्यका मात्रै 'नेपाल' थिएन भन्ने कुराको पुष्टि पनि वसन्तदेवको यस अभिलेखले गरेको छ ।

[वज्राचार्य, २०२९ : २; २०३० : १११]

धनवज्रजुया थ्व व्याख्या रोचक खयानं पायछि व प्रासांगिक मजूथें च्वं । छाय् धाःसा अंशुवर्मा हे उपत्यकां पिने तिस्तुङ्ग गामं क्वयछि [पूर्व-दक्षिण] तापाक भटुवालया अभिलेखया खुदँलिपा जक मानदेव सम्वत् ३७ स पलिस्था यानातःगु अभिलेखय् **स्वस्ति नैपालेभ्यः** धैगु सम्वोधन मदु जब कि १०० दँ पाःपिं निह्म जुजुं तिस्तुङ्ग गामय् व हे छथासय् पलिस्था यानातःगु निगू अभिलेखय् थ्व सम्बोधन दु । उकें "राष्ट्रिय भावना", "पौर व जानपदया मेदभाव" तथा लिच्छवि कालय् 'नेपाल' धैगु व्यापक खः मखु आदि तर्क अभिलेखया सन्दर्भ भच्चा पिनेलाःथें खनेदु । उपत्यकां पिने लिच्छवि अभिलेख मेमेथाय्नं दु—गोरखां निसें दुम्जा तकया मेगु गननं अभिलेखय् थ्व सम्बोधन खने मदु । अझ, खुदँ लिपा अंशुवर्मा हे तिस्तुङ्गं क्वयछि तापाक तौखेलय् पलिस्था याःगु अभिलेखय् थ्व सम्बोधन मदु ।

उकें जि स्वय् **स्वस्ति नैपालेभ्यः** या अर्थ धनवज्रजुं छ्याना दीथें "नेपाली मात्रको कल्याण होस्" मखु—"नेपाल-पिनि कल्याण जुइमा" खः । थन सम्बोधित जूपिं मनूत "नेपाली मात्र" मखु—"नेपाल" नां दुपिं छथ्वः स्पष्ट समुदाय, जात, जाति, बर्ग वाय् नस्लयापिं मनूत इस्वी सम्वत्या खुगूगु-न्हय्गूगु सदी पाखे तिस्तुङ्ग उपत्यकाय् [भारतनाप बनिज्यायां मूलँपू जूगुलिं ?] बाय् ल्ह्ययाः [**निवास उपगतान्**] च्वंच्वंगु खनेदु ।

थुकथं थ्व स्वंगू अभिलेखय् **नैपालेभ्यः** धकाः सम्बोधित जूपिं समुदाय सु खः ? थ्व प्रश्न **नेपाल** खँग्वःया व्युत्पत्ति नाप तप्यंक स्वापू दुगु न्ह्यसः खः । ह्लापा हे खँ वने धुंकल—**गोपालराज-वंशावली**कारं **नेप** नांदुह्म सापू [**गोलक**] या उल्लेख याःगु दु । थ्व वंशावलीया समकालीन पण्डित माणिक्य वर्द्धनं ने. सं. ५०६ स जयस्थिति मल्लया अमात्य जायत वर्मणया काय्यात स्यनेत ख्वपय् ताडपत्रय् च्वयातःगु **अमरकोष** या **विवृत्ति** नांगु नेपालभाषा टीकाय् संस्कृत शब्द **आभारी**या नेवा भासं थुकथं परिभाषा बियातःगु दु—

आभीरी (**जाति पुंयोगयोः समा**)=**नेप गोवालस** शाखाया ह्याचमोंचाबुं **थबुर**, म्ह्याचमोंवु **थजुर** [पौ ५८]

अर्थात् **आभीरी** या अर्थ खः नेप–सापू–खलःया म्ह्याय्‌मस्त वा भौमस्त । थ्व परिभाषां निता खँ यच्चुक सीदु—

१. नेप धैंपि सापूतय् छ खलः खः ।
२. संस्कृतं इमिगु नां खः आभीर ।

जयस्थितिमल्ल–कालीन थ्व परिभाषा कथं **स्वस्ति नैपालेभ्यः** या अर्थ "नेपाली मात्रको कल्याण होस्" खइमखु जुइ । "नेपाल–धैंपि आभीर–सापूतय्‌गु कल्याण जुइमा" धैंगु अर्थ पिज्वः । आभीर बाय् सापूतय्‌गु विषयस धनवज्रजुं छथाय् स्पष्ट कथं च्वयादीगु दु

> वसन्तदेवको पालादेखि नरेन्द्रदेवको उदय नहोउन्जेल लिच्छविकालको इतिहासमा गुप्तहरूको ठूलो स्थान रहेको थियो ।... यिनीहरू धेरै जसो ठूलाठूला सरकारी पदमा थिए । यी गुप्तहरू को हुन् भन्ने प्रश्नको उत्तर पशुपतिको आभीरी गोमिनीको [शक सम्वत् ४६३–मल्ल] अभिलेखबाट पाइएको छ । यी गुप्तहरू आभीर रहेछन् ।... आभीरहरू 'गोमी' पनि कहलाएका थिए ।
>
> [वज्राचार्य, २०३० : १७३]

आभीर विषयस गहन् अध्ययन अनुसन्धान याय् धुंकुह्म डा० भगवानसिंह सूर्यवंशीया खोज अनुसार आभीर छगू अनार्य जाति खः । कच्छ, कलिङ्ग व शबर जातिथेंतु इमि हे जःखः आभीरत गुजरात, राजस्थान व पन्जाब पाखे बसोबास जुयाःलि अनं हे हिमालय भेक पाखे बाय् ल्ह्यःपि खः [सूर्यवंशी, १९६२] । आभीर–गुप्तपिनिगु थानकोट–बलम्बु भेक नाप स्वाःगु स्वापू दु धैंगु लिच्छविकालीन अभिलेखया सन्दर्भं स्पष्ट जू । अनार्य जाति जूसां ५००/६०० दँ तक लिच्छवि शासन व हिन्दू संस्कृतिया प्रभावं यानाः आभीर गुप्तपिसं थःत **सोमान्वयभूषण**–सोमवंशया तिसा–धैंगु उपाधि तक काःगु खनेदु [वज्राचार्य २०३० : ४३४] । नेपाःगालय् थानकोत, मातातीर्थ, किपू, चोभारु, येँय् किलागः त्वालय् आनं **गोपाल–गोवाल–गोवार–ग्वार–ग्वाः** बाय् सापूतय्‌गु बस्ति दनि । उपत्यकां पिने फम्पि, चित्लाङ, तिस्तुङ्ग, तौख्यः, न्हुलु, कुन्छा, पापुङ, पुलु व शिखरकोत आदि थासय् नेवाः भाय् ल्हाइपि **ग्वाःत** यक्को दनि । **गोपाल** धैंगु व **आभीर** धैंगु व हे खः । निगलं खँग्वः संस्कृतं वःगु जुल । **नेपाल–नेवाल–नेवार–नेवाः** धैंगुनं अनन्तोगत्वाः व हे खः—सापू हे खः ।

५. नेपाल खँग्वःया प्रारूप [Proto-form]

नेपाल खँग्वः, **गोपाल** व **आभीर** थें, संस्कृतं वःगु मखुथेंच्वं । **गोपाल** व **आभीर** शब्दया व्युत्पत्ति संस्कृत भासं पिदँ । **नेपाल** शब्दया "सापू" धैंगु अर्थ संस्कृतं पिकाय् मफु । थ्व विचारनीय

खँ खः । उकें सम्भवतः थ्व शब्द संस्कृतया **गोपाल** या हे analogy कथं छुं अनार्थ भासं संस्कृतीकरण जक यानातगु जुइ । लिच्छवि अभिलेखय् थथे अनार्य शब्दयात संस्कृत भाय्या वसतं पुंकाः पचय् यानातगु यकों खँग्वःत दु ।

अथे खःसा **नेपाल** शब्दया अनार्य प्रारूप छु खः ?

थ्व न्ह्यसःया तप्यंक लिसः बीगु स्वयाः थन नेपाःया किरात भाय्–खलःया छग–निग खँग्वः न्ह्यथने ।

मगः भासं	**सा–मेय्**	यात	ङहेत्	धाइ	[हेल, १९७३ : ९६]
लिम्बू भासं	**नेवाः**	यात	**सिङ–ङहेक्–पा**	धाइ	
	चिनिया	यात	**सिङ–युक्–पा**	धाइ	
	सँय्	यात	**सिङ–से–बा**	धाइ	
	खम्बु	यात	सिङ सा–बा	धाइ	

[चेमजोङ]

सिङ छगू उपसर्ग (prefix) खः । सँय् भासय्–**पा** प्रत्यय् (suffix) व्यञ्जनान्त शब्दनाप वइ । **न,–र,–ल,** तथा स्वरान्त नाप–**बा** प्रत्यय वइ । थ्व निगुलि प्रत्ययया अर्थ खः—

> In Tibetan *pa* / *ba* when affixed to the names of things, it denotes the person that deals with the thing (*rta-pa*, horseman, *chu-pu*, water-carrier.)

[Jaschke, 1975 : 321]

किरात भासाय् **सा–मेय्** या पर्याय पुनर्निमित खँग्वः (reconstructed root) **ङ्व*** धकाः पल बेनेडिक्ट बर्मा व कारेनया भाय्या छुं तथ्यांकया आधारय् बियातःगु दु [बेनेडिक्ट, १९७२ : ५०] नेवाःतय् पाय्छि जःखःलाःगु लिम्बू व मगः भाय्या तथ्याङ्क—**ङ–हे–क्** / **ङ–हे–त्** या आधारय् Tibeto-Burman reconstructed root प्रतिपादन याय्गु खःसा **सा–मेय्** या अर्थय् किरात खलःया नेपाः कञ्चाया पुलांगु खँग्वः [Proto-form] **ङ–व*** मखु **ङ–हे** जूवइ । अर्थात् पञ्चम वर्ग धुंकाःया स्वर [Vowel] या उच्चारण न्हुतुइ उपो न्ह्यःने [front] जुयाः **ङ–** मखु **ङे–** वा **ङ–हे** जुइमाः ।

पं० माणिक्य वर्द्धनं दय्कूगु अमरकोषया ने. सं. ५०६ या
विवृत्ति टीका, पौ ५८ (कं)

गोपालराजवंशावली पौ, १७ (क)

नेपा: कच्चाया पुलांगु किरात भासं **सा–मेय्** यात ङ–हे धैगु प्राख्प मान्य खःसा **सा–मेय्–जवा** जूइव—**ङ–हे–पा** [**ङ–हे=सा–मेय्, पा=जवा:**] । थ्व खँग्व:यात **गोपाल** या ज्व:गु **नेपाल** याना छ्वय्‌त प्राकृत नवाईपि व संस्कृतं अभिलेख पलिस्था याईपि लिच्छवि, **वर्मण**, गुप्त आदि अभिजात्य वर्गयात, थुमि पुरोहित वर्गयात छुं थाकुल खइ मखु । अर्थ पाय्‌छि जूसेंलि **ङ–हे–पा** यात नेपाल याना संस्कृतीकरण मजुइमाःगु छुं मदु । **यल** [**यलंसि**] या **यूपग्राम** थ्यंक जूथाय्, लिपा–लिपा तकनं **तुखु** या इक्षु**मती, साह्मगुँ** या **गोश्रृङ्गपर्वत** आदि जूसा **ङ–हे–पा** या **गोपाल** ज्व:गु **नेपाल** जुइगु असम्भव मखु । गुगु थासय् नेप सापू लोमंकेत ने मुनिया कल्पना याना सस्यूपिनिसं [आखिर अभिलेख प्रतिष्ठा याईपि थपि हे मखा !] लुधंके फु अन **थुलि** सत्तीगु भाषिक–हाचाँ मगात जुइला ?

नेपा: गालय् ८००/९०० दँ लिच्छवि शासन धुंका:नं किरात भासं च्वंगु थाय्–बाय्‌या नां यथावत् हे ल्यना च्वन । गुगुं नां [गथेकि **माखोपृङ, खृपुङ, खोपृङ, खोपुङ, खोप**] १५०० दँ न्ह्य:निसें अनेक युगान्तकारी सामाजिक–सांस्कृतिक–राजनैतिक उथलपुथल बावजूद थौंतकनं प्रचलित हे तिनि । भारत उपमहाद्वीपया आपालं देशया नां जाति वा अनया वासिन्दाया नामं च्वंगु दु । दसि कथं, विदेह, मगध, वङ्ग, कलिङ्ग, पुण्डर, पाण्डय आदि । उकथं हे तुं थनया आदिबासी सापू–मेय्‌पू तय्‌गु किराती नां **ङ–हे–पा** नं नेपाल देशया नां च्वंव:गु खनेदु । थन नेपा: गालय् ह्लापां बस्ति बसय् या:पिगु रूपय् ह्लापां गोपाल वंश व महिषपाल वंशपिगु उल्लेख वंशावलीइ जूगु दु । संस्कृतं गुगु जातियात **गोपाल** बाय् **आभीर** धाइगु ख: वहे जातियात उत्तर वाय् पूर्वं व:पिं किराततय्‌गु भासं **ङ–हे–पा** [सा–मेय्–जवा] धा:गु खने दु । गोपाल वंशया ८ ह्म जुजु व महिषपाल वंशया ३ ह्म जुजुं ६३३ दँ व २ ला राज याय् धुंका:लि किरात काल शुरु जुल । फुकं याना: ३२ ह्म किराती जुजुं १६०३ दँ राज याय् धुंका:लि "सूर्यवंशया प्रभावं" लिच्छविपिसं किराती जुजुपिन्त बुका: नेपालय् राजयात धैगु **गोपालराजवंशावली**—कारया धापू दु [**गोपालराजवंशावली**, १७ (क)–१८ (ख)] किरात भासं थ्व हे आभीरतय्‌त धाइगु **ङ–हे–पा** शब्दयात लिच्छविपिसं संस्कृतीकरण यानाः **नेपाल** धा:गु खने दु ।

आभीरतय्‌त **महाभारत**, सभा पर्वय् (३२ : १०) "**शुद्र वर्गय्**" ल्या:खानाल:गु दु । अथे हे तुं **अमरकोषय्** नं आभीरीयात "महाशुद्र" वर्गय् थ्याकात:गु दु । अथे धाय्‌बले महाशुद्र वर्गया नामं हे संसारया छगूलि छगू जक हिन्दू अधिराज्य नेपालयागु नां च्वंगु ख: धाय्‌गु थ्व देशया "**राष्ट्रिय गौरव**" यात घातक भा:पीपिनं दय्‌फु । इमित थौं नं **नेपाल** या व्युत्पत्ति ने मुनिं पालन यानात:गु देश जूगुलि नेपाल धैगु उपो मान्य जुइ फु । तर नेपा: देया इतिहासया थ्व छगू विडम्बना हे धाय् माली—थ्व हे "महाशुद्र" सापूतय्‌गु नामं थ्व देशया नां च्वंगु जक मखसें २००० दँया दुने थन नेपा:गालय् वया: शासन यानावंपिं "सूर्यवंशी" लिच्छवि, "चन्द्रवंशी" गुप्त, वर्मण थकू जुजुपिं, "रघुकुलया तिलक"

धा:पि मल्लजुजुपि थन वया: च्वंव:पि पुलांगु जातित--किरात, शाक्य, वृज्जि, कोली व मल्लपिंथेंतु छधी जुया: ङ–हे–पा–नेपाल–नेवाल–नेवार–नेवा: जुया वन ।

गुंलाथ्व ४, ११००
अगष्ट १४, १९८०
थाय्‌मदु, येँ

ज्वलं

आचार्य, बाबुराम २००९ — "नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा"। **नेपाल सांस्कृतिक परिषद्–पत्रिका** १:१ । १–१६

गोपालराजवंशावली — इतिहास संशोधन मण्डलया सदस्यपिनि पाठ। धनवज्र वज्राचार्यया प्रतिलिपि । केशर पुस्तकालयस च्वंगु किपा: ।

गौतम, कुलचन्द्र [मिति मदु] — **अमरकोश:** । बाराणसी : हितचिन्तक प्रेस

मल्ल, कमलप्रकाश ने. सं. १०८१ — "छीगु भाय्‌ गुलि पुलां ? दसि व तर्क"। **नेपाल भाषा पत्रिका तपंपौ** २९–४९ । मल्ल, १०९८ : १५४–१८२

मल्ल, कमलप्रकाश ने. सं. १०९८ — **सिँक:मिया स्वाने** । कान्तिपुर : नेपाल भाषा परिषद्

वज्राचार्य, धनवज्र २०२५ — "लिच्छविकालको इतिहासमा किरातकालको प्रभाव" । **पूर्णिमा** १७ : १–८

वज्राचार्य, धनवज्र र हेमन्त राणा २०२९ — **टिस्तुङ्ग–चितलाङ भेकको ऐतिहासिक सामाग्री** । काठमाडौं : नेपाल एशियाली अध्ययन संस्थान, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

वज्राचार्य, धनवज्र २०३० — **लिच्छविकालका अभिलेख** । काठमाडौं : नेपाल एशियाली अध्ययन संस्थान, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

वज्राचार्य, धनवज्र सन् १९७७	"संक्षिप्त गोपाल–राजवंशावली" *Contributions to Nepalese Studies* V : 1 (Dec 1977). ११६–१२५
वर्द्धन, माणिक्य ने. सं. ५०६	**अमरकोष** (विवृत्ति नांगु नेपालभाषा टीका सहित) । केम्ब्रिज विश्वविद्यालयया संग्रह । फोटोप्रिन्टं धनवज्र वज्राचार्यजुया पाठ । फोटोप्रिन्ट जिगु संग्रह ।
शर्मा, रमापतिराज ने. सं. १०९९	**नेपाल भाषाया बँ : नेपाल भाषाया नँ** । कान्तिपुर : च्वसापासा ।

पाश्चात्य भाय्या ज्वलं

Benedict, Paul K. 1972	*Sino-Tibetan : A Conspectus.* Cambridge : University Press.
Burton-Page, J. 1954	"The Name *Nepala*", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies XVI* : 592–597.
Chatterjee, S. K. 1950	*Kirata-Jana-Kriti : The Indo-Mongoloids : Their Contribution to the History and Culture of India.* Calcutta.
Chemjong, I. Singh n. d.	*Limbu-Nepali-English Dictionary.* Kathmandu : Royal Nepal Academy.
Hale, Austin [Ed.] 1973	*Clause, Sentence, and Discourse Patterns in Selected Languages of Nepal.* Norman : University of Oklahama, Part IV : Word List. SIL Publications in Linguistics and Related fields Publication No. 40.
Jaschke, H. A. 1975	*A Tibetan - English Dictionary.* Delhi : Motilal Banarasidas. Reprint of the 1881 London Edition.
Lassen, Christian 1866	*Indische Atterthumskunde* I. Leipzig. (Indian Archaeology)

Levi, Sylvain 1905–1908 — *Le Nepal : Etude Historique d' un Royaume Hindou,* Paris : Ernest Leroux. 3 Volumes.

Malla, Kamal P. 1973 — A Preliminary Note on the Linguistic Archaeology of the Nepal Valley. A Paper Submitted to the VI International Conference of Sino-Tibetan Languages and Linguistics, San Diago, California, October, 1973. Abstract Translated into Nepala-Bhasa in Malla, NS 1098 : 183–189.

Shafer, Robert 1954 — *Ethnography of Ancient India.* Wiesbaden : Harrosswitz.

Shafer, Robert 1966–67 — *Introduction to Sino-Tibetan* Part I and II. Wiesbaden: Harrosswitz.

Suryavamsi, B. Singh 1962 — *The Abhirs.* Baroda University.

Turner, Ralph L. 1931 — *A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali Language.* London : Kegan Paul.

Uebach H. 1970 — *Das Nepala Mahatmya des Skandapuranam, Legenden um die Hinduistischen Heiligtumer Nepals.* Munich : W. Fink.

Waddell, Austin L. 1893 — "Frog-Worship Amongst the Newars, with a note on the Etymology of the word Nepala", *Indian Antiquary* XXII : 292–294.

Williams, Monier M. 1974 — *A Sanskrit-English Dictionary.* Delhi : Motilal Banarsidas. Reprint of the 1899 Oxford Edition.

(परिशिष्टाङ्क)

दँ १ [१६ आश्वीन २०१२] [जलागाः पारू १०७
[२ अक्टोबर १९५५] ल्याः

नेपाल भाषा पत्रिका

(न्हिपौ)

रजत जयन्ती

दँ २६ [९ आश्वीन २०३७] [जलागाः पारू ११०
[२५ अक्टोबर १९८०] ल्याः